

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Miért pont a varga?

Egy Mikszáth-motívum értelmezésére

Kerényi Ferenc emlékének

Ha valaki Arany János versében a vargát keresi, ne fáradozzon, a versben nincs varga, ne is lapozgasson. A vargát Mikszáth Kálmán írta a drégelyi történetbe, én azóta emlékszem rá, amióta elolvastam ezt a mesét, először tán még gyermekkoromban. Arany verse mellett nekem, született nógrádinak s némileg elfogult Mikszáthosnak, ez az igazi drégelyi história s az igazi drégelyi történetből kihagyhatatlan a varga.

Az előzmények röviden a következők. 1890-ben, egészen pontosan 1889 decemberében jelent meg Mikszáth aránylag keveset forgatott könyve, az elsősorban és kizárólag az ifjúságnak íródott és eléggé gyorsan összeszerkesztett *Magyarország lovagvárai regékben* című műve. Azóta megjelent már sokszor, rövidítve, bővítve, címváltozatokkal, mikor hogy kívánta a kiadói érdek.¹

1889 telén jut tehát el az olvasókhöz. Ez az az időszak, amikor Mikszáth sikerei csúcán van immár. Ott a szög a kabátjának a parlamenti ruhatárban, a képviselői ruhatárban természetesen, amit leír, másnap megjelenik, idegen nyelveken adják ki, nagyon úgy néz ki, hogy valóban ő lesz Jókai utódja, a kiadónak érdeke, hogy minél több Mikszáth mű jelenjen meg. Ráadásul közeleg a karácsony. De ha nincs kész könyv, mit lehet tenni? Elővenni a korábbi megjelenéseket, gyorsan kanyarítani mellé még párat s máris összeállt a 35 várregét – én úgy nevezem vármesét – tartalmazó kötet, igencsak szép kiadásban.

Harmincöt rege, meglehetősen összevisszaságban egymás után, rendező elvet nem találunk, erdélyi, felvidéki, dunántúli történet egyaránt van benne. Erdély, mivel ekkor már hosszú ideje erdélyi képviselő, Felvidék, mert végül is ez az otthona. De ha a szűken vett szülőföldet vagy az általa is bejárt tájak várait nézzük, alig találunk ismerősöket, mindössze ötöt. Ezek: Selmec vára, azaz Mikszáth középiskolai élete helyszínének vártörténete. Krasznahorka vára, innen Gömörből, sok diáktársa élt arrafelé. Ajnácskő, ez már majdnem nógrádi vár. Kékkő viszont személyes ismerőse, maga is gyakran járt itt, sok írásának témája lett a Balassák híreshírhedt fészke. És végül Drégely. Míg az előbbieket jóval korábbi keltezésűek, Selmec 1885-ös, Ajnácskő szintén, Kékkő két évvel későbbi, Krasznahorka ugyancsak, s valamennyi már megjelent korábban folyóiratokban, addig a Drégely váráról szóló meséje kimondottan a készülődő kötet számára íródott.² Láttam, ismerte Mikszáth a drégelyi romot, hiszen Gyarmatról Pestnek tartva, Rétságon és Vácon át gyakorta felnézhetett a Börzsönyre. Még nem tudta, hogy egyszer majd utolsó nógrádi otthona szinte a vár alatt lesz, Horpácson, de már a mese bevezetése a későbbi, az 1905-ös hazatérést megjelenítő írások, például a *Skvarka* című szövegét előzi meg.

Pontos írói helyrajza így hangzik Drégelyről a *Szondi* történetben: „Szép helyen áll. Jobbra az egymást sűrűn váltogató hegy-völgy képezte hullámok fölött látni Nógrád csúcsát, a Dunára dülő hegyeket, Naszály széles bérceit, a környék menköfogóját, Szandát, a bujái magaslatokat s a sötét Mátrát. Innen át balra kéklenek a besztercei hegyek, melyek félkörben kanyarodnak le a csábrági hegycsoport délkeleti sarkáig a vár elébe.”³ Ez pontos leírás, de olyan pont nincs, ahonnan minden így egyszerre szemmel befogható lenne, hacsak maga a várrom nem. De Mikszáth, akinek meghirdetett és bevallott életelve volt a „csak semmi mozgás”, aligha hihető, hogy nekivágott a már akkor is szinte járhatatlan meredeknek. Mikszáthnak általában nem erőssége a természetföldrajzi és a történelmi hitelesség kérdése. Erről is megvolt a maga véleménye, hiszen nem historikus ő, nem történetíró. Joggal írhatta valahol a *Különös házassághoz* biggyesztett megjegyzésében: „Pedig egy történetnek mindig igaznak kell lennie, ha jóra való író beszél. Csakhogy nem úgy, hogy megtörtént, hanem csak úgy, hogy megtörténhetett volna.”⁴

Az ő Drégely meséje pontosan ilyen szerkezetű: a történet igaz, majdnem végig úgy, ahogy megtörtént, majd a lezárásban, mondhatnánk csattanóban pedig úgy, ahogyan megtörténhetett volna.

Alapforrása persze Tinódi krónikája. Mikszáth pontosan követi a történetet, semmiben nem tér el az összövegtől. Drégely vár históriájának korai századait elintézi egy mondattal. Majd ezután jön a mindannyiunk előtt ismert történet, pontosan követve Tinódi történelmi sorrendjét. Ám a mese egy pontján belép a varga. A varga, aki Olaszfaluból jön fel az ostromlókhoz, mert most pénzt remél végre. Mikszáth itt is a jól ismert, gyakori mesefordulatot emeli be szövegébe, amelyet ő maga máshol még többször alkalmaz. A Mátyás király-féle mondáig visszavezető téma, ahogyan a varga vitatkozik az őrt állóval, aki csak a jutalom megfizetése után engedné Ali elé, aki, meghallván a veszekedést, maga nem jönne ki a sátorból. Így aztán kiderül, hogy Drégely titkát egyedül a varga tudja, akinek az apja építette a vár falait, vagy legalábbis pótolta a pusztulást itt-ott a falakon. Igen ám, de az öreg kőműves előrelátó volt s egy helyen csak alibi vagy Potemkin falat épített s ezt a varga tudja egyedül, hiszen ez a titok az öröksége, s most eljött az ideje a számla benyújtására. Így aztán pénzt kér, sok pénzt. Ali megígéri a meseirodalomból ismert fordulattal. Annyi pénzt kapsz, amennyi a bőrödbe fér. Így most már a történet vége kitalálható, hiszen a lovagias Ali (lásd a két ifjú felnevelésének elvállalása, Szondy dicsőséges eltemetése stb.) nem tudja értékelni a varga árulását (elfogadni persze elfogadja a gonosz ötletet), ám tartja a szavát s megnyúztatja a vargát, a bőrét teletömött arannyal s az egészséget elküldi az özvegynek, aki valószínűleg így a legjobban jött ki a történetből.⁵

Itt persze szintén közismert motívummal találkozunk. Hiszen a kiváló hősök, akik mindig a túlerővel állnak szemben, mindig csak árulás révén győzhetnek le. A thermopülei szorosától indul az árulások sora, ott is egy állatbőrhez közel álló szakember, egy kecskepásztor, bizonyos Ephialtész kezdi az árulások sorát. Az ő esetében azonban kitágul, sokrétűvé válik a történet és megoldása. A forrásokban legalább két olyan rész-befejezéssel találkozunk, amelyek majd összességükben elvezethetnek bennünket a vargáig. Az egyik variáció szerint Ephialtésznek azt ígérte Xerxész, hogy annyi aranyat kap amennyit a súlya nyom.⁶

Ez az áruló jutalom, azaz a tested súlya és az arany, térben és időben igen ismert. Éppen Mikszáthnál, a *Tót atyafiak* nyitó s aránylag keveset elemzett s kevésre értékelt novellájában, az *Aranykisasszony*ban találkozunk ezzel. Ott, a tragikus történet szerint, a főhős csak akkor kaphatja feleségül imádottját, ha akkora darab aranyat hoz, mint maga Krisztina kisasszony.⁷

Jókai egyik elbeszélésében is megtaláljuk ezt a motívumot. *A leaotungi emberkék* című furcsa írásban kiderül, hogy ebben a titokzatos kínai tartományban élnek a legszebb lányok. Ők úgy kerülnek piacra, hogy, „értük jönnek a kalmárok, s ezüsttel-arannyal mérik fel őket. A mázsáló egyik serpenyőjébe állítják a leányt, a másikba fele aranyat, fele ezüstöt raknak, amennyit a hajadon súlya nyom.”⁸ Ám ennek eredete egészen mélyen ágyazódik be a legendáriumba.

Egy kurd mese szerint (ez a bibliai történet változata) egy padisah egy szegény ember legkisebb fiát kéri, mert neki nincs gyermeke. Annyi aranyat ad érte, mint súlya, ígéri. (Meg akarja ölni a gyermeket, mert a jóslat szerint ez a kisfiú lesz életének s hatalmának tönkrevője.) Szent Adalbert, Prága második püspöke legendájában is feltűnik ez a motívum. Amikor 997-ben elindult a poroszok közé téríteni, a hitetlenek megölték őt. Ezt hallván Bátor Boliszláv lengyel fejedelem, annyi aranyat ígért a poroszoknak a vértanú testéért, amennyi annak súlya volt. Ám léphe-tünk vissza még tovább az időben. Egy VII–VIII. századi buddhista gyűjtemény, a nyolcvannégy *Mahásziddha legendája* egyik történetében, amely a *Dompiba története* címet viseli, a király egy alkalommal meglát egy 12 éves cigánylányt, halálosan beleszeret és meg akarja vásárolni a cigányoktól. A vételár itt is a súly és arany kapcsolata, hiszen az alkuba belemenő cigányok végül „annyi aranyat kaptak érte, amennyit a szépség súlya tett ki.”

A vargatórténet illetve az áruló büntetésének másik összetevő eleme maga a halál, a megölés, amelynek szintén köze van az aranyhoz. Ephialtész büntetése ebben az esetben az lesz, hogy Xerxes csak úgy tudja ígéretét megtartani, hogy megméri a kecskepásztort s amennyit nyom a súlya, annyi aranyat kiolvaszt és azt forrón az áruló torkába önti. Ennek a példázatai is ismertek az egyetemes kultúrkörből. Például Kr. e. 53-ban a római és a parthus hadak közötti csatában a rómaiak nagy vereséget szenvedtek. Vezérüket Crassust is megölték, de a legenda szerint még a halála előtt a torkába olvasztott aranyat öntöttek, pénz utáni mohóságát így büntetve. Egy másik helyszínen a spanyol hódítások korából jegyzik fel, hogy Ecuadorban az elfogott spanyolokat egy csata után azzal büntették féktelen arany utáni vágyuk miatt, hogy „Lássuk, mennyi arannyal lehet jóllakatni a spanyolokat” felkiáltással olvasztott aranyat öntöttek a konkvisztádorok torkába.

Ez a két motiváció aztán bizonyos forrásokban összekötődik, s kialakul az, amelyet Drégelyről ismerünk majd. Ephialtész büntetése az lenne tehát, hogy testét megnyúzzák és bőrébe tényleg annyi aranyat töltenek, amennyi belefér. Amúgy tudjuk, hogy egészen más módon végezte, de elnyerte méltó büntetését. Herodotosz szerint az áruló kap ugyan jutalmat Xerxestől, de nem tudjuk mennyit és mit, majd félve a hellének bosszújától, elmenekült, vérdíjat is tűztek a fejére, majd meg is ölték, de nem az árulásért.

Honnan vehette Mikszáth a varga személyét, amelyet előtte addig az irodalomban nem találunk Drégely váráról? Az valószínű, hogy elbeszélésében az ostrom történetének leírása Tinóditól származhat, még ha nem is utal rá. A varga pedig

egy újságcikkből került Drégely falai alá. Mikszáth kedvelt hetilapja volt a korszak nagyon népszerű képes periodikája, a *Vasárnapi Újság*. Mikszáth ekkor már gyakran ír bele s ki tudja, ki adta a kezébe az alig másfél évtizeddel korábban megjelent számot (lehet, hogy a kiadó dolgozott-dolgoztatott Mikszáth keze alá), amelyben ott van egy cikk Drégely váráról. Höke Lajos a szerzője, 1868-ban jelent meg az írás.⁹ Höke Lajos (1813–1891) műkedvelő író, történész, egy ideig Ipolyságon élt, Drégelytől nem messze. Hont vármegye aljegyzője, majd levéltárosa volt. Így könnyen hozzájuthatott pontos és fontos adatokhoz, s írásaiból tudjuk, gyakran járt a helyszínen is, főleg a népi vallásosság témájából gyűjtött adatokat s így hallhatott az ostromról helyi legendákat, meséket. Az ő története is pontosan követi a közismert eseményeket, de nála két legenda jelenik meg. Az egyik a varga, a másik a közismert alagút. Amely alagút gyakorlatilag minden magyar várnál létezik a helyi mondák szerint. Éppen Drégelynél Kamarás József balassagyarmati patrióta hosszú évtizedes munkával meg is talált egyet, de végig feltárni már nem tudta.¹⁰ Höke Lajos pontosan megmondja, honnan származik a varga-motívum az írásában: a helyi néphagyományból, az ő szavai szerint a „szóhagyományból”.

Így hangzik az idézett cikkben a történet: „Drégelynek ezen 1552-i ostroma idejéből két szóhagyomány maradt fenn a nép közt. Egyik, hogy Szondy látván a vár közeli bukását, a bennszorult asszonyokat s leányokat egy alagúton a várból kibocsátá, mely alagút vagyis árok máig leányárokknak neveztetik. Másik szóhagyomány, hogy egy nagyoroszi varga illő jutalomért ajánlkozott Alinak megmutatni, miként juthasson könnyűszerrel a vár birtokába. Ali azt izente a vargának: anynyi aranyat kapsz, amennyi a bőrödbe fér. A vár bevétele után a varga a jutalomért jelentkezett. Ali a varga bőrét lefejtette s a bőrt megrakván arannyal, így szólt a nyüzött embernek: „Ily jutalmat érdemel az áruló.”

Balogh Zoltán 2002-ben megjelent *Drégelypalánk monográfiájában* a függelékben megtaláljuk a már többször emlegetett népmondákat.¹¹ Az egyikben szó sem esik az áruló vargáról, csak valakiről, aki áruló. Ráadásul ez nem is vers, hanem versnek tördelt próza, színtelen, szegényes történet. Így hangzik a minket érdeklő részlet:

*„Sátrában dühösen járkál a basa, oly sok vesztesége van,
S a vár nincs elfoglalva,
S ekkor elárulják neki a vár leggyöngébb részét,
Melyet a törökök titkos úton megközelítik.”*

A másik már valóban vers, hangulata, alapján nem tarthatjuk kizártnak, hogy ismerték, mondták a helybeliek, átöröklődhetett. Példabeszéd értékű, a végén ott a minden korok magyarjának szóló figyelmeztetés:

*„Így járt a vén varga amért hazát árult,
Tanuljatok gonosz szívnek gonosz példájából.”*

A töredékesen megmaradt versben amúgy a varga a velejéig romlott gonosz ember, szinte felrobban a gyönyörtől, hogy ennyi pénzhez juthat. Így ír az ismeretlen szerző:

*„Megjelent a várban, mindenki látta,
Hogy az örömtől mint piroslik mind a két orcája.”*

Ali persze korrekt és tisztességes, egyenesen erkölcsi példabeszédet tart – kicsit nyakatekertten –, amelyben felmenti magát az ítélet kihirdetésekor:

*„Te elérted célod, had érjem el én is,
megjegyezni mindkettőnknek igazság és szép is.”*

S végül a harmadik vers már költőtől származik, Luby Sándortól, aki – a verse alá írt megjegyzése szerint – a történetet egy helyi monda alapján örököltte meg. Luby Sándor nógrádi, balassagyarmati születésű, egy ideig még Komjáthy Jenő pályatársa is volt a nógrádi irodalmi életben, de aztán Pestre költözött s lett névtelen poéta. Nem tudni, ezt a versét mikor írta, amúgy 1855–1905 között élt. Tehát vagy Höke Lajos cikke előtt, vagy után, vagy abból merített ötletet, vagy Höke a verséből vette a legendát, de az is lehet, hogy valóban létezett egyfajta monda s mindketten az ősforráshoz nyúltak. Luby már csengő-bongó, de inkább kongó rímekbe szedett történetében alig esik szó Szondyról, az apródokról, a hősiességről, egyértelműen a varga a főszereplő. Ez is a címe: *A drégelypalánki varga*.

*„Hogyha oda vezetsz minket,
Kapsz jutalmul annyi kincset,
Amennyi csak belefér terebély irhádba.”*

– így szól Luby Sándor szerint a jutalom-ígéret.

A varga leírása is szemléletes, egyértelműen undorító, visszataszító embernek mutatja, mint amilyenek az árulók már külsejükben kell, hogy legyenek:

*„Éppen elég volna ennyi – motyogta a varga
Bő potrohát vigyorogva végigsimogatva
S gondolva a jövőre
A ráeső kincs esőre
Kellemesen viszkedett két kicserzett marka.”¹²*

A néphagyomány, azaz a varga történetének a népi emlékezetben való továbbélésére Csáky Károlyt kell idéznünk, aki a közeli Ipolyságon dolgozott pedagógusként s az 1970-es években a tanítványait kérdezte, mit tudnak Drégelyről és ostromáról. A diákok természetesen már akkor sem tudtak semmit. Ám 1983-ban egy ipolybalogi diáklány iskolai dolgozatában újra felelevenítette a varga legendáját. Állítja, hogy a szüleitől hallotta, de hogy ők netán Mikszáthnál olvasták volna, az ma már kideríthetetlen. Balla Ivett iskolai dolgozatának ez a részlete így szól: „Drégelyvár kapitánya, Szondi György hősiessen harcolt a törökök ellen, s a törököknek sokáig nem sikerült elfoglalniuk a várat. Végül is cselhez folyamodtak. Bent a faluban találtak egy embert, a drégelyi vargát, aki hajlandó volt a törököknek segíteni. A hegyre vezetett egy titkos alagút, amelyből bejárat volt a várba. A török vezér megígérte a vargának, hogy a szolgálatáért annyi aranyat kap, amennyi a bőrébe belefér. A varga nagyon megörült a nagy jutalomnak s a törököket a titkos úton bevezette a várba. Így sikerült nekik elfoglalni Drégelyt. A varga később jelentkezett a töröknel a jutalomért. Meg is kapta. Megnyúzták, és a bőrét teletömtek arannyal mivel egyezségük úgy szólt, hogy annyi aranyat kap, amennyi a bőrébe fér. Az áruló varga így meglakolt bűnéért. Arannyal kitömött bőrét egy tóba

dobták. Azt a tavat ma is varga-tónak hívják... A vár, a bejárat, és a kápolna az idő múlásával lassan rommá válik, de a történet, ami az egyik nemzedékről rámarad a másikra, még sokáig élni fog, mert a drégelyi varga esete környékünk egyik legismertebb mondája.”¹³

Azon mindenestre el kell gondolkoznunk, hogy a diáklány Szondyról nem tud, a két apródról nem tud, a hősiesség helytállás történiáját nem ismeri, s úgy gondolja, hogy a drégelyi ostrom történetét örökre halhatatlanná tette a varga árulása. Sajátos gondolkodás, ámbar tegyük hozzá, a szlovákiai magyar iskolai tankönyvekből évekig, ha nem évtizedekig hiányzott Arany János verse. Az már csak rosszindulatú megjegyzés lehet, hogy az arannyal teli vargabört az emlékezet behajttatja a tóba. Ekkora pazarlásra még Ali sem gondolhatott, de hát csendben megjegyezhetjük, a mai világ szellemét ismerve, inkább mégis Mikszáthnak lesz igazsága, aki nem hagy veszendőbe menni ennyi pénzt, igaz az özvegyet gazdagítja férje különös hagyatékával.

Am ne csodálkozzunk azon, hogy ez a furcsa szemlélet mind a mai napig, ha nem is határozza meg, de befolyásolja a helybeliek Drégely-tudatát. Egy magyar várakat ismertető vagy népszerűsítő, 1985-ben megjelent könyvben egyértelmű Mikszáth varga-történetre bukkanunk. A Móra Kiadónál látott napvilágot Illés György munkája, a fiataloknak szól, hiteles történelmi, hadtörténelmi ismereteket ad közre a magyar végvárakról, így Drégelyről is. De az író a történelmi adatok közé csak odailleszti a legendát, mint afféle erkölcsi példázatot az ifjú nemzedék számára. Majd a forrást is megemlíti, ahonnan a történetet vette, amely nála melleleg szólván feltűnően hasonlít Mikszáth meséjére: „A legenda egy áruló csúfos bűnhődéséről szól, Drégelypalánkon sokan ismerik ezt a történetet, a rege apáról fiúra száll.”¹⁴ (Az embernek végül az az érzése támad, hogy a drégelypalánkiakba szinte bele akarják beszélni, hogy van nekik egy varga-legendájuk!)

Ami azért sem tűnik cinikus megjegyzésnek, mert Kissné Kovács Adrienne, aki évtizedek óta gyűjti és dolgozza fel a Szondi hagyományt Drégelypalánkon, egyetlen egyszer sem hallott a varga történetéről. Ami persze nem zárja ki, hogy ilyen ne legyen, de a helybeliek csak Szondyról, hősiességéről, a temetéséről, az emlékkápolnáról mesélnek igen színes és folyton átalakuló történeteket.¹⁵

Ha figyelünk az eredendő forrásra a *Vasárnapi Újságban*, némi magyarázattal kell szolgálnunk. Hőke Lajos cikkében nincs arról szó, hogy az arannyal megrakott emberbőrzsákot a feleség kapná meg. Mikszáth ugyanakkor egy kicsit borzolja az olvasói kedélyeket, elképzeltetve velük, mit látott, érzett a majszter asszony, amikor férjét ilyen megváltozott állapotban meglátta.

Mikszáth a nyúzásnál viszont finomít, elvégre gyerekeknek készült a mese. Hőke Lajos ugyanis leírja az embernyúzás két fontos elemét. A török lefejtette a bőrt a vargáról s a még mindig élő áldozattal társalog, így mondja el neki bűnhődése magyarázatát. Ez pontos leírása a kedvelt kínzási, kivégzési módszernek. A delikvens bőrét fent a hátán, a nyakánál éles késsel bevágják, majd a bőrt a derekáig, kézzel immár, lehúzzák, lefejtik. Ez még nem jelent azonnali halált, de az idegvégződések sérülése miatt, valószínűleg elviselhetetlen fájdalmat igen. (Van, amikor csak két csíkot húznak le az ember háta bőréből, s ez már valóságos élvezet az előbbihez képest.) Tehát ilyen esetben az áldozat él s még lehet vele társalogni is, legalábbis egyoldalúan, bizonyára. Ha mindezt kibírta, akkor folytatják a nyúzást,

most már a combtőtől lefelé ugyanilyen módszerrel, s a megoldás most már minden bizonnyal eléri a kívánt hatást.

Az emberek megnyúzása, mondhatnánk egyidős az emberiséggel. Szent Bertalant is előbb megnyúzták ellenfelei, majd lefejezték. Mexikó népeinél a sziklarajzok alapján tisztán látszik a megnyúzás. A toltékok, itzák úgy tartották, hogy ha a nyúzott ember vérével öntözik a földet, gazdagabb lesz a kukoricatermés.

Van azonban még valami, ami ezt a megnyúzás-motívumot az idők mélyébe, a mitológiába viszi el. Egészen valószínű, hogy magát az alap gondolatot Mikszáth innen vehette át, hiszen gimnáziumi tanulmányaiban a klasszikus ismeretek fő tantárgyként jelentek meg, tehát ismerte a mitológia történeteit, szereplőit. Marszüasz és Apolló története ez. Marszüasz a szatír, zenei vitába keveredett Apollóval. Marszüasz ugyanis szebben játszott a kétágú sípon, legalábbis a hallgatók szerint, mint Apollón lanton. A haragvó isten versenyre hívta ki Marszüaszt, mondván, hogy a győztes olyan büntetést talál ki a vesztesnek, mit csak akar. Marszüasz persze veszít, és Apollón úgy bünteti meg, hogy lábánál fogva felakasztja egy fára és megnyúzza, alaposan és szakszerűen lebontja szőrös bőrét. Itt ugyan nincs kitömés, ám a történet Marszüasz halálával végződik.¹⁶

Az a közismert mitológiai mese mind a mai napig jelen van az egyetemes és magyar irodalomban. Zrínyi Miklós írja az *Idiliumban* „Úgy jár, mint Marsziasz Apolló ellen.” Kenyeres Zoltán egy Ady vers elemzése során utal e történetnek az európai költészetben megjelenő százados példáira. A legizgalmasabb Sarkadi Imre *A szatír bőre* című 1948-ban írt novellája profán, szellemes, keserűen drámai története.¹⁷

A nyúzás tehát ismert mese-motívum, de főleg a középkori históriai leírásokban valószínű kínzási módszer is. Mikszáth ismerhette a mesékben megjelenő megnyúzást, lásd a félig megnyúzott bakkecske, s mivel széles körű néprajzi ismeretekkel rendelkezett, amelyek mind otthonról, a falujából, szülőföldjéről származtak, ismerhette az ide köthető szólásokat is.¹⁸ Magunk is megtaláljuk ezeket, például O. Nagy Gábor alapművében, a „mifantológia kézikönyvében”. Ezekre gondolunk: „még a bőre alatt is pénz van”; „nem fér a bőrébe”; „ha nem férsz a bőrödbe, kiugratlak belőle”; „a bőrt is lehúzná az emberről”; „kicszerzik a bőrét”; „úgy ordít, mintha a bőrét nyúznák”; „könnyű más bőreből széles szíjat vágni”.⁹ Ennek a megnyúzlak motívumnak az időtállósága mind a mai napig kimutatható.²⁰

Ám mi térjünk vissza Drégely várához s tegyük fel újra a kérdést: de hát akkor miért a varga? Mikszáth elég sok mesterembert szerepeltet műveiben, a vargával valahogy nem volt kibékülve. Szerepel nála az iparosok között ékesen szóló hordókészítő, pipafaragó, bicska-mester, lakatos, furfangos ezermester, ködmönkészítő, a pékek királya, a sokat halló kovács, tragikus sorsú ács – de a varga kivétel. A szelistyei asszonyok egyike, bizonyos Schramm Mária férje is varga volt, mégpedig cserző varga. Mikor Mátyás ezt megtudja, s hogy a varga férjürem már halott, az igen kívánatos asszonyszemélynek ezt mondja: „Nincs az akkor az égben – jegyezd meg a király nevetve – mert oda csak a tisztakezűek jutnak el.”²¹

A varga maga is bőrrrel dolgozik, főleg a cserző varga, tehát a lenyúzás, megnyúzása a bőrkikészítés, tartósítás mesterségét érti, tudja. A varga bőre bizonyára olyan, mint a marhabőr, amellyel dolgozik, erős, kicszerzett, tartós. Valószínűleg, Mikszáth szerint, talán nincs is szebb halál, ha valaki saját mesterségének áldozata lesz.

Hőke Lajos cikkéből kiderül, hogy a varga Nagyoroszból gyalogol fel az ostromot vezető Ali basához. Nagyoroszi faluja ott van Drégely alatt, ekkoriban mezőváros, rendelkezik céhes iparral. Hogy vargák céhe működött-e ekkor, nem tudni. Mikszáth sem tudhatta, de ő tovább gazdagítja a történetet s megadja nekünk csattanóként a varga nevét és nemzetiségét. Ugyanis a vargát Pigernek hívják és veres hajú német volt!

Így a történet mindjárt más színt kap. Magyar ember nem árulja el a magyart, ilyen gonosz csak a német lehet. Egy német bőrért pedig nem kár. A németek (osztrákok), amúgy is annyi gonosztságot követtek el ellenünk a várháborúk során. Nem érkeztek meg a felmentő hadak, nem kapták meg a királyi várak vitézei a zsoldot időben, előnytelenül kötöttek békét, stb., stb. Mikszáth szerint tehát így Drégely elestét is nyugodtan a számlájukra írhatjuk.

Jegyzetek

- ¹ MIKSZÁTH Kálmán: *Magyarország lovagvárai regékben*. Budapest: Unikornis Kiadó, 2000, az utószót írta Praznovszky Mihály.
- ² *Selmec vára*. Mikszáth Kálmán összes művei. Kritikai kiadás. 36. k. Budapest: 1966. Sajtó alá rendezte Rejtő István, 41–43.; *Ajnácskő*. Uo. 78–79.; *Krasznahorka*. Krk, 38. k. Budapest: 1985, 163–166.
- ³ *Drégely*. Krk. 40. k. Budapest: 1975. S. a. r. Bisztray Gyula, 53–58.; *Kékkő*. A 38-ik kötetben kellene lennie, de nincs ott.
- ⁴ *Mikszáth Kálmán ars poeticája*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1960, 268.
- ⁵ „Varga uram bőrét lenyúzták, kikészítették, s a basa megtöltvén színültig arannyal, elküldé a majszterné asszonyomnak Oroszfalvára.”
- ⁶ HERODOTOSZ: *A görög-perzsa háború*. Budapest: Osiris Kiadó, 2007, 534–540. KERTÉSZ István: *Ephialtész titka*. *História*, 1985/4, 3–4.
- ⁷ MIKSZÁTH Kálmán: *Tót atyafiak*. Budapest: Unikornis Kiadó, 1993. *Az aranykisasszony*. „Akkora darab valóságos színaranyat értek. Ha csak egy lattal is lesz kevesebb, annyi, mintha semmi volna.” 38.
- ⁸ JÓKAI Mór: *A leatungi emberkék és más mesék*. Budapest: Móra Ferenc Kiadó, 1984.
- ⁹ HŐKE Lajos: *Drégely-Palánk*. *Vasárnapi Újság*, 1868. dec. 13., 50., 605–606.
- ¹⁰ KAMARÁS József: *Drégelyvár és kutatásának történetéből*. Balassagyarmati Honismereti Híradó, 1984, 1–2.
- ¹¹ BALOGH Zoltán: *Drégelypalánk*. Budapest: Száz magyar falu könyvesház, 2000.
- ¹² Közli: BALOGH Zoltán: i. m.
- ¹³ CSÁKY Károly: *A drégelyi Szondi-émlék története és a honti Szondi-kultusz*. Pozsony: Madách Kiadó, 1985, 111–112.
- ¹⁴ ILLÉS György: *Végek dicsérete*. *Magyar végvárok*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1985, 55–57.
- ¹⁵ Szondi és Zrínyi. *A drégelyi és a szigetvári hős története a ponyván*. *Irodalomismeret*, 2002/1-2, 162–176. *A Szondi kultusz kapcsolata a néphagyománnyal*. Uo. 5–6., 80–84.
- ¹⁶ GRAVES, Robert: *A görög mítoszok*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1970, 1., 115–116.
- ¹⁷ ZRÍNYI Miklós *összes művei*. Budapest: Kortárs Kiadó, 2003. POMOGÁTS Béla: *Egy Adyvers körül*. *Liget*, 2008/1, 74–83. SARKADI Imre: *A szatír bőre*. *Novellák*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1985, 99–111.

- ¹⁸ BERCZKY János: *Mikszáth Kálmán és a gyermekjátékok világa*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006.
- ¹⁹ O. NAGY Gábor: *Mi fán terem?* Budapest: Gondolat Kiadó, 1965.
- ²⁰ Egy magyar város polgármestere az augusztus 20-i beszédében ezt mondta – ebben az évben! – az ellenfeleire gondolva. Példaként említette „az áruló pasát, aki a 'szolgálatáért' annyi aranyat kért, amennyi testének súlya. Húsát felvágták, bőrét széthasították, hogy láthassák, mennyi arany férne bele. Ilyen sorsot érdemel az, aki a magyar hazát elárulja.” Természetesen politikai vita kerekedett a két oldalon, feltéve a kérdést, ki lehet az áruló, akire a polgármester céloz, aki mellesleg igen alaposan összekeverte a legendabeli történet részleteit és szereplőit. A méltatlan vita megtalálható az interneten.
- ²¹ MIKSZÁTH Kálmán: *A szelistyei asszonyok*. Budapest: Unikornis Kiadó, 1995, 220. (Valójában Mujkó, a király bolondja mondja, aki e jelenetben Mátyást „helyettesíti“.)

